

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**К. КАРАСАЕВ АТЫНДАГЫ БИШКЕК ГУМАНИТАРДЫК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 10.24.699 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК:811.512.154(575.2) (043)**

**КЫРГЫЗ ЖАНА АНГЛИС ТИЛДЕРИНИН ДҮЙНӨ
СҮРӨТҮНДӨГҮ “КУТ/WELL-BEING” КОНЦЕПТИ**

**Адистиги: 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык
жана салыштырма тил илими**

**Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Бишкек – 2025

Диссертациялык иш К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин орус филологиясы факультетинин жалпы жана орус тил илими кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: **Найманова Чолпон Капаровна**, филология илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин гуманитардык Факультетинин филология кафедрасынын профессору

Расмий оппоненттер: **Кадырбекова Памира Кадырбековна**, филология илимдеринин доктору, профессор, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Кыргыз-Кытай илимий-изилдөө институтунун магистратура жана докторантура бөлүмүнүн профессору

Дунканаев Абдыкалык Токтогулович, филология илимдеринин доктору, доцент, К. Тыныстанов атындагы Ысык-Кол мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын доценти

Жетектөөчү мекеме: Ош мамлекеттик университетинин америка таануу жана котормо кафедрасы
Дареги: 714000, Кыргыз Республикасы, Ош шаары, Ленин к., 311

Диссертация И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин алдында филология илимдеринин доктору (кандидаты) илимий даражасын алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д 10.24.699 диссертациялык кеңешинин отурумунда саат ____ корголот.
Дареги: Бишкек шаары, И.Раззаков көчөсү, 51А.

Коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду:
<https://vc.kg/b/102-pct-peh-h5a>

Диссертация менен И.Арабаев атындагы КМУнун (Бишкек ш., И.Раззаков көч., 51А, 720026) жана К.Карасаев атындагы БМУнун (Бишкек ш., Ч.Айтматов пр., 27, 720044) китепканаларында, ошондой эле www.arabaev.kg сайтынан таанышууга болот.

Авторферат 2025 _____ жылдын _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,

ф.и.к., доцент Джаркинбаева Н.Б.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Аталган диссертациялык иш кыргыз жана англис тилдериндеги “кут/wellbeing” концептинин мазмунун жана структурасын изилдөөгө арналат. “Кут/wellbeing” концепти дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү негизги түшүнүктөрдүн бири катары бакытты жана жашоодон ыракат алууну чагылдырат. Бул концепт ар түрдүү маданияттарда бакыттын өзгөчө түшүнүктөрүн, айрыкча үрп-адаттар, улуттук каада-салттар, баалуулуктар, адеп-ахлак нормалары, социалдык жетишкендиктер жана дүйнө тааным тууралуу көз караштарды калыптандырат.

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Бул диссертациялык иш когнитивдик лингвистика, лингвомаданият таануу, этнолингвистика жана социолингвистика сыяктуу тил илиминин актуалдуу багыттарынын алкагында аткарылган. **Теманын актуалдуулугу төмөндөгү факторлор менен аныкталат:**

1) кыргыз жана англис тилдеринде “кут/well-being” концептинин структурасы жана мазмуну боюнча изилдөөлөрдүн аздыгы;

2) бакыт, бакубатчылык жана жашоодон ыракат алуу түшүнүктөрүнүн өзөгүндөгү маданий өзгөчөлүктөрдүн аныкталбагандыгы, аларды чечмелөөдөгү окшоштуктар менен айырмачылыктардын такталбагандыгы;

3) кыргыз жана англис маданияттарында маданий иденттүүлүктөрдү, менталитетти жана этиканы калыптандырууда жана өнүктүрүүдө “кут/well-being” концептинин ролунун олуттуулугу;

4) кыргыз жана англис тилдериндеги “кут/well-being” концептинин лексикалык-семантикалык түзүлүшүнүн баалуу экендиги жана Ж.Баласагындын “Кут алчу билим” дастанында, Т.Касымбековдун “Сынган кылыч” романында, “Манас” эпосунда “Беовульф” дастанында, У. Шекспирдин “Гамлет” пьесасында, Э.Хемингуэйдин “Чал жана деңиз” чыгармасында аталган концептин репрезентацияланышынын маанилүүлүгү.

Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий багыттар, негизги илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан негизги изилдөө долбоорлору менен болгон байланышы. Изилдөө темасы жеке демилге болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Бул изилдөөнүн негизги максаты – дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут/wellbeing” концептин ар тараптуу иликтөө, ошондой эле аталган концептти репрезентациялоодогу жана колдонуудагы окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныктоо болуп эсептелет. Ошондой эле кыргыз жана англис маданияттарындагы “кут/wellbeing” концептинин окшоштуктарын жана айырмачылыктарын, ошондой эле бул концепт тууралуу түшүнүктөрдүн калыптанышындагы социомаданий факторлордун таасирин изилдейт.

Бул максатка жетүү үчүн төмөнкүдөй милдеттер коюлду:

1. Кыргыз жана англис тилдериндеги ар түрдүү булактардан фактылык лингвистикалык материалдарды чогултуу жана системалаштыруу;

2. Кыргыз жана англис тилдериндеги “кут/well-being” концептинин лексика-семантикалык түзүлүшүн жана анын көркөм адабият чыгармаларында репрезентациялануу жолдорун талдоо;

3. “Кут” жана “well-being” концепттеринин мотивациялоочу белгилерин аныктоо;

4. “Кут” жана “well-being” концепттеринин концептуалдык белгилерин аныктоо;

5. “Кут” жана “well-being” концепттеринин образдык белгилерин классификациялоо;

6. “Кут” жана “well-being” концепттеринин семантикалык мазмунун аныктоо үчүн ассоциативдик эксперимент жүргүзүү;

7. Кыргыз жана англис тилдериндеги “кут/well-being” концептине салыштырма анализ жүргүзүү жана анын маданият контекстинде репрезентацияланышындагы улуттук өзгөчөлүктөрдү аныктоо.

Иштин илимий жаңылыгы:

1. “Кут/well-being” концепти маданий өзгөчөлүктү, менталитетти, этикалык баалуулуктарды калыптандырат, ошону менен ал маданият таанууга жана когнитивдик лингвистикага салым кошот.

2. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү аталган концептти репрезентациялоочу лингвистикалык каражаттар, анын лексикалык жана семантикалык түзүлүшү аныкталып, системалаштырылды.

3. Концептин белгилеринин классификациясы такталды жана ассоциативдик эксперимент жүргүзүлүп, ошол тилдерде сүйлөгөн адамдардын аң-сезиминдеги ассоциативдик талаанын оң коннотациялары ачылды.

4. Концептин когнитивдик жана маданий мазмунунун комплекстүү модели иштелип чыкты, ал маданияттар аралык анализде, сөздүктөрдө жана билим берүү программаларында колдонулат.

Диссертацияда илимий жаңы теориялык төмөнкү натыйжалар берилди: концепттерди салыштырмалуу талдоо, макал-лакаптарды чечмелөө, кыргыз жана англис маданияттарындагы менталитеттин жана этиканын социалдык-маданий өзгөчөлүктөрүн талдоо, сөздүк аныктамаларын талдоо, сөз жасоону талдоо жана “кут/well-being” концепттеринин лексика-семантикалык талааларын түзүү, “кут/well-being” концептинин белгилерин салыштырма-типологиялык жактан талдоо жана “кут/well-being” концептинин семантикалык мазмунун аныктоо боюнча ассоциативдик эксперимент жүргүзүү.

Иштин практикалык баалуулугу. Диссертациялык иштин жоболору жана корутундулары кыргыз тилдүү аудитория үчүн англис тилдүү сөздүктөрдү жана справочниктерди түзүүдө колдонулушу мүмкүн. Бул эмгектин жоболору, тыянактары жана материалдары “Тил илиминин негиздери”, “Дүйнөлүк фольклор”, “Этнолингвистика” жана башка теориялык курстарда, ошондой эле когнитивдик лингвистика, дүйнөнүн тилдик сүрөтү, концептология боюнча атайын курстарда пайдаланылат. Мындан тышкары,

изилдөө материалдары маданий жана лингвистикалык тематикадагы магистрдик диссертацияларды жазууда, ошондой эле аталган проблематика боюнча салыштырма иштерин жүргүзүүдө керектелет.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Дүйнөнүн кыргыз тилдик сүрөтүндөгү “кут” концепти материалдык жана руханий бакытты (бакубатчылыкты) репрезентацияласа, дүйнөнүн англис тилдик сүрөтүндө “well-being” концепти физикалык жана материалдык бакубатчылыкты чагылдырат.

2. “Кут/well-being” концепти ядролук, ядрого жакын жана перифериялык зоналар менен түзүлөт, ошондой эле социалдык-маданий факторлорго байланышкан концептуалдык, мотивациялоочу, образдуу белгилери аркылуу көп катмардуу болуп саналат.

3. Маданияттар аралык талдоо кыргыз жана англис маданияттарындагы бакыт жана бакубатчылык жөнүндөгү негизги баалуулуктар менен түшүнүктөр ортосундагы байланышты ачып берет.

4. Көркөм тексттерди талдоо “кут/well-being” концептинин менталитеттин жана маданияттын өзгөчөлүктөрүн вербализациялоочу жана чечмелөөчү ар түрдүү жолдорун аныктайт.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Салыштырылып жаткан эки тилдеги фактылык лингвистикалык материалдарды кылдаттык менен чогултуу жана системалаштыруу, тиешелүү адабияттарды теориялык жактан талдоо, бул тема боюнча лингвистикалык, маданий, когнитивдик жана психосоциологиялык терең жана мазмундуу анализ жүргүзүү жана практикалык жактан маанилүү натыйжаларды алуу болуп саналат.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Изилдөөнүн негизги жоболору жана натыйжалары К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин орус филологиясы факультетинин жалпы жана орус тил илими кафедрасында талкууланды, ошондой эле эл аралык, ЖОЖдор аралык, илимий конференцияларда, 5 илимий-методикалык жана ар кандай деңгээлдеги илимий-практикалык конференцияларда (7 баяндама жасалды) апробацияланды. Диссертациялык иштин мазмуну автордун 7 макаласында чагылдырылган.

Иштин түзүлүшү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин жалпы көлөмү 188 бет.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугу, изилдөөнүн максаты жана милдеттери, иштин теориялык жана практикалык баалуулугу, илимий жаңылыктары, коргоого коюлуучу жоболор тууралуу маалыматтар берилет.

Изилдөөчүнүн жеке салымы аныкталып, диссертациялык иштин жыйынтыгынын апробацияланышы жана илимий иштин түзүлүшү негизделет. “Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндө “кут/well-

being” концептин изилдөөнүн теориялык өбөлгөлөрү” деген **биринчи бап** төмөнкү параграфтарды камтыйт: 1.1. “Концепт” терминин аныктоодогу ар түрдүү көз караштар (мамилелер); 1.2. Дүйнөнүн лингвистикалык жана концептуалдык сүрөтү; 1.3. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтү; 1.4. Лингвистикалык изилдөөлөрдүн контекстиндеги “кут/wellbeing” концепти Бул бап изилдөөнүн негизги түшүнүктөрүнө жана терминологиясына арналган. Тактап айтканда, “концепт” терминин аныктоодогу ар кандай көз караштар каралып, дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтү талданат. Ошондой эле бап дүйнөнүн лингвистикалык сүрөтү концептуалдык дүйнө сүрөтүнө кандай таасир эте тургандыгын изилдөө менен корутундуланат.

1.1. “Концепт” терминин аныктоодогу ар түрдүү көз караштар (мамилелер). Концепт – бул биздин аң-сезимибиздин менталдык же психикалык ресурстарынын жана адамдын билими менен тажрыйбасын чагылдырган маалыматтык структуранын бирдиги. Концепт татаал, көп катмардуу түзүлүшкө, кандайдыр бир негизги түшүнүккө ээ, ал кайсы бир тилде сүйлөгөн адамдын оюна көп келе бербеген, бирок ал сезе билген, туя билген социалдык-психо-маданий компонент. Ал белгилүү бир маданиятка тиешелүү ассоциацияларды, эмоцияларды, баалоолорду, улуттук образдарды жана коннотацияларды чагылдырат. Биз концепттин жалпы жана кайталангыс өзгөчөлүктөрүн жана белгилерин ачыктап сүрөттөйбүз, мындай айкалыштырып изилдөө концептти толук аныктап берет.

1.2. Дүйнөнүн тилдик жана концептуалдык сүрөтү. Дүйнөнүн тилдик сүрөтү – бул татаал маңыздуу түшүнүк, ал тил аркылуу чагылдырылган адам коомунун маданий, улуттук өзгөчөлүктөрүнүн, салт-санааларынын жана үрп-адаттарынын жыйындысын туюнтат. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдериндеги сүрөтү окшош жана айырмалуу белгилерге ээ. Дүйнөнүн концептуалдык сүрөтү тил менен маданияттын, тил менен этностун, тил менен элдик менталитеттин өз ара байланышын изилдөө жана сыпаттоо аркылуу аныкталат; ал “тил – маданият – адамдык инсан” деген үчилтик аркылуу түзүлөт.

1.3. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдериндеги сүрөтү. Бул параграфта когнитивдик лингвистиканын негизги маселелери каралат. Айрыкча, дүйнөнүн тилдик сүрөтү теориясынын изилдөөнүн соңку маселелери, анын жалпы тил илиминде, кыргыз жана англис тил илиминде орчундуу проблемаларынын иликтениш деңгээли, ошондой эле аталган маселенин салыштырма-типологиялык планда талданышы сыпатталат.

Изилдөөнүн методологиялык негизин когнитивдик тил илиминин принциптери түзөт, анын негизги жоболору жана эмпирикалык материалдары эске алынат. Изилдөө проблематикасын тандоо дүйнөлүк лингвистикалык илимдеги актуалдуу жетишкендиктери менен түшүндүрүлөт. Батыш окумуштуулары Ж. Лакофф, З. Харрис, Р. Лангакер ж.б., россиялык окумуштуулар С.Г. Воркачев, А.П. Бабушкин, В.И. Карасик, В.В. Колесов, В.А. Маслова, М.В. Пименова, Ю.С. Степанов, кыргызстандык окумуштуулар К.З. Зулпукаров, М.Ж. Тагаев, З.К. Дербишева, М.И. Лазариди, П.К.

Кадырбекова, К. Саматов, Е.И. Жоломанова, Ч.К. Найманова, А.Н. Байжигитова, У.Д. Камбаралиева, А. Асердинова, Г.Ш. Абдырызакова, М.Е. Дарбанов, А.Т. Абдраева ж.б эмгектери илимий теориялык негиз боло алат; дүйнөнүн тилдик сүрөтү боюнча В.Н. Телия, З.Д. Попова, Е.С. Кубрякова, Ю.Д. Апресян, А. Вежбицкая, Д.А. Шмелев, А.А. Зализняк, И.Б. Левонтина, Б.А. Серебренников ж.б., лингвомаданият таануу боюнча Н.Д. Арютюнова, Д.С. Лихачев, В.В. Колесов, Ю.С. Степанов ж.б. изилдөөчүлөрдүн эмгектерине сереп салынды.

1.4. “Кут/well-being” концепти лингвистикалык изилдөөлөрдүн алкагында. “Кут” концепти кыргыз жана орус тилдеринде жазылган бир нече диссертацияларда лингвистикалык изилдөөнүн объектиси болгон; салттуу кыргыз маданиятында “кут” түшүнүгүнүн мааниси боюнча этнографиялык изилдөөлөр жүргүзүлгөн; кыргыз улуттук маданиятынын контекстинде, кыргыз адабиятында “кут” концептин түшүнүү, кабыл алуу, чечмелөө иликтенген. **“Well-being”** концепти англис тилиндеги ар түрдүү көркөм чыгармаларда кеңири репрезентацияланат, ошондой эле ал адамдын бакубатчылыгынын психологиялык, социалдык, медициналык жана экономикалык аспектилерин сүрөттөгөн илимий макалаларда, изилдөөлөрдө репрезентацияланат.

“Изилдөөнүн материалы, методдору жана методологиясы” деп аталган экинчи бап төмөнкү параграфтардан турат: 2.1. Изилдөөнүн материалдары; 2.2. Изилдөөнүн методдору жана методологиясы. Экинчи бапта диссертациянын *объектиси* жана *предмети*, колдонулган материалдар жана изилдөө методдору сыпатталат. Диссертациянын максатына жетүү үчүн илимдин жалпы таанып-билүү методдору, салыштырма методу, типологиялык метод, сыпаттоо (дескриптивдик) методу, социолингвистикалык анализ, статистикалык анализ, сөздүк дефиницияларын талдоо, синтез жана жалпылоо методдору пайдаланылат. Изилдөөнүн **объектиси** — кыргыз жана англис лингвомаданияттарынын фрагменттеринен болгон “кут” жана “well-being” концепттеринин түзүлүшү менен мазмуну. Изилдөөнүн **предмети** катары дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут” жана “well-being” концепттери тандалган.

24 сөздүктүн жана ошондой эле үч тилдүү сөздүктүн материалдарын пайдаланып, “кут/well-being” концептинин 64 мааниси аныкталды. Алардын арасында активдүү колдонулган, унутулуп бара жаткан жана сейрек колдонулган пассивдүү сөмөлөр да табылды. Айрым сөмөлөр өтө жыш колдонулгандыктан, 6–7 сөздүктө кездешет. Изилдөөнүн тыянактары көрсөткөндөй, “кут/well-being” концепти көп катмарлуу, көп аспекттүү жана көп компоненттүү менталдык-тилдик түзүлүш, аны ар тараптан изилдөө талап кылынат. Биз аталган концептти лексикографиялык, деривациялык, этимологиялык жана аксиологиялык өңүттөн талдадык. **“Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут–well-being” концепттеринин реализациясы”** деген үчүнчү бап төмөнкү параграфтардан турат: 3.1. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут–well-being”

концепттеринин мотивациялоочу белгилери; 3.2. Кыргыз жана англис тил маданияттарындагы “кут–well-being” концепттеринин түшүнүк белгилери; 3.3. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут/well-being” концепттеринин образдык белгилери; 3.4. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут/well-being” концепттери боюнча ассоциативдик эксперименттердин жыйынтыктары.

3.1. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут–well-being” концепттеринин мотивациялоочу белгилери. Бул параграфтын максаты – “кут–well-being” концепттеринин структурасындагы мотивациялоочу белгилерди аныктоо жана алардын сөздүктөрдө вербализациясын талдап чыгуу. Кыргыз маданиятындагы “кут” жана англис маданиятындагы “well-being” концепттеринин мотивациялоочу белгилер – адамдарды бактылуу болуусуна жана канааттанган абалга жетүүгө үндөгөн факторлор болуп саналат. Изилденип жаткан концепттин структурасындагы мотивациялоочу белгилерди жана маанилерди табуу үчүн төмөндөгү иштер аткарылды: 1) мотивациялоочу белгилердин негизги аспектилерин сүрөттөлүп, маданияттардагы чагылдырылышы анализденди; 2) маданий салттарда, баалуулуктарда жана ишенимдерде мотивациялоочу белгилердин окшоштуктары жана айырмачылыктары аныкталды; 3) лексикографиялык булактарга таянып, изилденген концепттин мотивациялоочу белгилеринин жогорку, орто жана төмөнкү деңгээлде колдонулушу ачыкталды; 4) мотивациялоочу белгилер Ж. Баласагындын “Кут алчу билим” дастанында “Манас” эпосунда, Т. Касымбековдун “Сынган кылыч” романында “Beowulf” дастанында, У. Шекспирдин “Гамлет” пьесасында, Э. Хемингуэйдин “Чал жана деңиз” чыгармаларындагы мисалдар аркылуу көрсөтүлдү жана сыпатталды.

8-Таблица – “кут/well-being” концепттеринин мотивациялоочу белгилеринин салыштырма анализи

Мотивациялоочу белгиси	кут	%	well-being	%
Отко-сууга сыйынуу, ишеним				
1.тумар	1	1.2		
2.кичинекей буркан	1	1.2		
3.кочкул кызыл түстөгү кичинекей кил-килдек зат	1	1.2		
Руханий				
4.кубат берүүчү күч,	5	6.1		
5.адамдын жаны	6	7.3		
6.рух	4	4.9		
7.ырайым	3	3.7		
8.тагдыр	4	4.9		
9.psychological well-being			3	9.1
10.spiritual well-being			2	6.1
Баалоо жана баалуулук				
11.бакыт	6	7.3		
12.ийгилик	5	6.1		
13.тиричилик	3	3.7		
14.жыргалчылык	5	6.1		

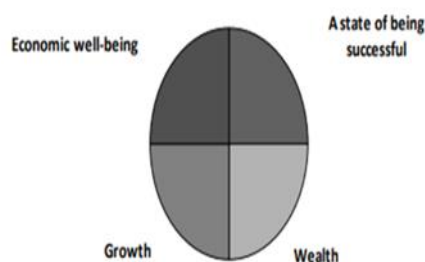
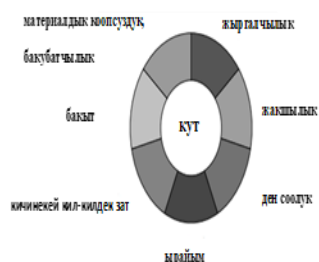
15.куттуктоо	6	7.3		
16.happiness			4	12.2
17.physical well-being			3	9.1
18.human well-being			2	6.1
19.satisfaction			1	3
20.success			2	6.1
21.wealth			3	9.1
Соматикалык				
22.улууларды урматтоо	4	4.9		
23.меймандостук	2	2.5		
24.касиеттүү тилек сөздөр	6	7.3		
25.жакшылыктарынын куту	3	3.7		
26.үй-бүлөлүк куту	3	3.7		
27.material well-being			3	9.1
28.intellectual well-being			3	9.1
Мейкиндик				
29.жарыктын куту	4	4.9		
30.айыл-чоо куту	3	3.7		
31.environmental well-being			2	6.1
Менталдык				
32.куттуу билим	4	4.9		
33.адамдын куту	3	3.7		
34.mental well-being			4	12.2
	82		33	

Дүйнөнүн кыргыз тилдик сүрөтүндө “кут” концептине тиешелүү мотивациялоочу белгилердин саны – 82, ал эми англис тилиндеги “well-being” концепти 33 белгиден турат. Көркөм чыгармаларды талдоо “кут/well-being” концепттеринин кыргыз жана англис маданияттарында 4 окшош жана 1 өзгөчө мотивациялоочу белгиси бар экенин аныктады. *Окшош белгилер баалоо-баалуулук, руханий, менталдык жана мейкиндик*; өзгөчө мотивациялоочу белги катары *отко-сууга сыйынуу, ишеним белгиси* экендиги такталды. Жыйынтыгында, мотивациялоочу белгилерге салыштырма талдоо көрсөткөндөй, англис тилинде “well-being” концептинин мотивациялоочу белгилери кыргыз тилиндеги “кут” концептинин белгилерине караганда салыштырмалуу аз.

3.2. Кыргыз жана англис тил маданияттарындагы “Кут/well-being” концепттеринин түшүнүк белгилери. Бул параграфта кыргыз жана англис тилдик дүйнө сүрөттөрүндө “кут/well-being” концепттеринин негизги түшүнүк белгилери көрсөтүлөт. Изилденген концепттин структурасындагы түшүнүк белгилерин жана маанилерин аныктоо үчүн төмөнкү иш-аракеттер жүргүзүлдү: 1) сыпаттоо методу аркылуу тиешелүү лексикалык маанилердин негизги компоненттери аныкталды; 2) изилденип жаткан ачкыч сөздүн лексикалык мааниси аркылуу концепттин предметтик жана аксиологиялык белгилери аныкталды; 3) ачкыч лексеманын аныктамаларын талдоонун негизинде лексикографиялык булактарга таянып, концепттин ядролук, ядрого жакын, жакын жана алыскы перифериялык зоналары моделдештирилди; 4) концепттин колдонулушунун негизги аспектилерин талданып, салыштырылып,

таблица түрүндө жалпыланды;5) түшүнүк белгилери көркөм чыгармалардагы мисалдары аркылуу көрсөтүлүп, сыпатталды.

Схема 1. Ядерная и околоядерная зоны концепта «кут».

9-таблица – “кут / well-being” концепттеринин түшүнүк белгилеринин салыштырма анализи

Түшүнүк белгиси	кут	%	well-being	%
Предметтик окшоштуктар				
1.тумар	1	1.1		
2.кичинекей буркан	1	1.1		
3.кочкул кызыл түстөгү кичинекей кил-килдек зат	1	1.1		
Руханий				
4.жашоо күчү	2	2.2		
5.рух	4	4.4		
6.жан	3	3.3		
7.ырайым	3	3.3		
8.psychological well-being			4	7.1
9.individual well-being			2	3.6
10.spiritual well-being			3	5.3
Баалоо жана баалуулук				
11.бакты-таалай	7	7.7		
12.жакшылык	8	8.8		
13.куттуу түштү жоруу	2	2.2		
14.бакубатчылык	4	4.4		
15.жыргалчылык	5	5.5		
16.дөөлөт	4	4.4		
17.ден-соолук	6	6.6		
18.адамгерчилик	5	5.5		
19.куттуктоо	8	8.8		
20.колдоо	2	2.2		
21.бийик даражага	2	2.2		
22.happiness			5	8.8
23.general well-being			4	7.1
24.health			5	8.8
25.physical well-being			4	7.1
26.human well-being			3	5.3
27.satisfaction			3	5.3
28.wealth			3	5.3
29.material well-being			2	3.6
Эмоционалдык				

30.канааттануу	3	3.3		
31.кубаныч	4	4.4		
32.emotional well-being			3	5.3
Асмандык (космостук)				
34.кут жылдыз	2	2.2		
35.кут жак	3	3.3		
36.кут тарап	2	2.2		
Мейкиндик				
37.жан дүйнө тынчтыгы	3	3.3		
38.environmental well-being			4	7.1
Менталдык				
39.mental well-being			5	8.8
40.intellectual well-being			3	5.3
Терс баалоочу				
41.жүдөө	2	2.2		
42.куту качуу	3	3.3		
43.каргыш	1	1.1		
	91		57	

Дүйнөнүн кыргыз тилдик сүрөтүндөгү “кут” концептинин түшүнүк белгилеринин саны – 91, ал эми англис тилиндеги “well-being” концептинин 57 түшүнүк белгиси аныкталды. Көркөм чыгармаларды талдоонун негизинде, “кут / well-being” концепттери кыргыз жана англис маданияттарында 4 окшош жана 4 айырмаланган түшүнүк белгиге ээ экени белгилүү болду. Окшош түшүнүк белгилерине *баалуулук-баалоочу, руханий, эмоционалдык, мейкиндик белгилери* кирет. Айырмаланган түшүнүк белгилери *отко-сууга сыйынуу, ишеним, терс баалоочу, асмандык(космостук), менталдык белгилерди* камтыйт.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз жана англис тилдериндеги түшүнүк белгилерди салыштыруу кыргыз тилинде “кут” концептинин англис тилиндеги “well-being” концептинин түшүнүк белгилерине караганда алда канча кеңири жана терең мазмунда экендигин көрсөттү.

3.3. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут/well-being” концепттеринин образдык белгилери. Бул параграфта кыргыз жана англис тилдериндеги дүйнө сүрөттөрүндө бар “кут” жана “well-being” концепттеринин образдык белгилери изилденди. Аталган концепттердин образдык белгилеринин өзгөчөлүктөрүн аныктоо үчүн төмөнкү иш-аракеттер жүргүзүлдү: 1) концепттин образдык белгилерин колдонуу өзгөчөлүктөрү жана алардын чечмелениши сыпатталды; 2) кыргыз жана англис тилдериндеги 100 макал-лакап изилденип, семантикалык топторго бөлүндү; 3) образдык белгилердин маанилери лексикографиялык булактар боюнча талданып, салыштырылды; 4) сөздүктөрдөгү материалдарга таянып, образдык белгилердин жогорку, орто жана төмөн деңгээлдери аныкталды; 5) көркөм чыгармалардын мисалдары аркылуу образдык белгилер көрсөтүлүп, классификацияланды.

10-таблица. “кут/well-being” концептин вербализациялаган макал-лакаптардын мисалдары

	Кыргызча жана англисче	Орусча котормосу
1	Эне – үйдүн куту	В доме, где живёт мама есть счастье и благодать
2	Кут бир келет – бакпасан кетип калат, бак бир конот – үйлөсөн өчүп калат	счастье и благополучие приходит раз, не удержишь – улетит
3	Жакшы келсе – кут, жаман келсе – жут	если придет хороший (человек) – счастье, если плохой – беда
4	Куттуу үйдөн кур чыкпа	из благодатного дома не уходят с пустыми руками.
5	Fortune is easily found, but hard to be kept	легче счастье найти, чем удержать его
6	Happiness is not having what you want, but wanting what you have	счастье не в том, чтобы иметь то, что вы хотите, а в том, чтобы хотеть то, что у вас есть
7	Misfortunes tell us what fortune is	не отведав горя не познаешь и счастья
8	All is well that ends well	все хорошо, что хорошо кончается

“Кут” жана “well-being” концепттеринин образдык белгилерин изилдөө ар башка элдердин маданий жана тилдик өзгөчөлүктөрүн тереңирээк түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берип, биздин маданий эрудициябызды байытат.

12-таблица – “Кут/well-being” концепттеринин жандуу жаратылышты репрезентациялоочу образдык белгилеринин салыштырма анализи

Образдык белгиси	кут	%	well-being	%
Гендердик белгилер				
1. ата-эне	7	4.5		
2. уул-кыз	4	2.6		
3. Кутубий	3	2		
4. Кутунай	3	2		
5. эне – үйдүн куту	2	1.3		
6. үйдүн куту – аял	1	0.7		
7. такыр каным	2	1.3		
Улуттук белгилер				
8. тоолук кыргыз	3	2		
9. кыпчак	1	0.7		
10. Түрк куту	5	3.3		
Менталдык белгилер				
11. внимание	5	3.3	1	1.4
12. благословение	8	5.2	3	4
13. поздравление	9	5.8	4	5.3
14. наследие	1	0.7	2	2.7
15. размышление	1	0.7	2	2.7

Образдык белгиси	кут	%	well-being	%
16. идея			3	4
17. знание	5	3.3	4	5.3
18. быть здоровым	7	4.5	6	7.9
19. предчувствие			2	2.7
Зооморфтук белгилер				
20. Аккула	6	3.9		
21. сарала	5	3.3		
22. төө	2	0.9		
23. чегенче кут	1	0.6		
24. Кут консун!	2	1.3		
Жандуулук белгилери				
25. выживание	-		1	1.4
26. милосердие	5	3.2	3	4
27. недомогание	-		2	2.7
28. жить в гармонии	4	2.6	4	5.3
Иш-аракет белгилери				
29. делать добро	7	6	1	1.4
30. стремление к знаниям	5	4.3	3	4
31. благодатное мудрое правление	4	3.5		
32. хитер на выдумку	1	0.9	1	1.4
33. мастер на все руки	1	0.9		
34. развитие			2	2.7
35. обеспечить уход			1	1.4
36. благополучное завершение дела	2	1.7	3	4
37. делать все хорошо	1	0.9	4	5.3
38. здоровье богатство	1	0.9	3	4
Антропоморфтук белгилер				
39. великаны	2	1.7	6	7.9
40. герой	4	3.5	4	5.3
41. величество			3	4
Мүнөз белгиси				
42. благородство	1	0.9	4	5.3
Эмотивдик белгилер				
43. счастье	6	5.2	4	5.3
	120		76	

“Кут” концептинин жандуу жаратылышты репрезентациялоочу 120 образдык белгиси, ал эми “well-being” концептинин 76 белгиси аныкталды.

13-таблица – “кут / well-being” концепттеринин жансыз жаратылышка тиешелүү образдык белгилеринин салыштырма анализи

Образдык белгиси	кут	%	well-being	%
Заттык белги				
1. куттуу үй	2	6.3	-	
2. адамдын куту	3	9.4	-	
3. жердин куту	4	12.5	-	
4. элдин куту	2	6.3	-	
5. өнөр	5	15.7	-	
Стихиялык белги				
6. огонь	2	6.3	-	
7. вода	4	9.4	-	
8. земля	5	15.7	-	
9. воздух	3	9.4	-	
10. драгоценный камень	2	6.3	2	
	32		2	

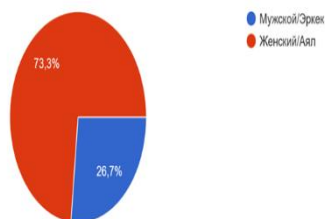
“Кут” концептин репрезентациялаган жансыз жаратылышка тиешелүү когнитивдик белгилери өтө жыш колдонулбайт. Концепттин белгилеринин колдонулушунун орточо көрсөткүчү төмөндөгүлөр: *өнөр (15,7%), жер (15,7%), жердин куту (12,5%), суу (9,4%), адамдын куту (9,4%), аба (9,4%), куттуу үй (6,3%), элдин куту (6,3%), от (6,3%), баалуу таш (6,3%)*. “Well-being” концептин репрезентациялаган жансыз жаратылыштын болгону бир гана образы табылды.

3.4. Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут/well-being” концепттери боюнча ассоциативдик эксперименттердин жыйынтыктары.

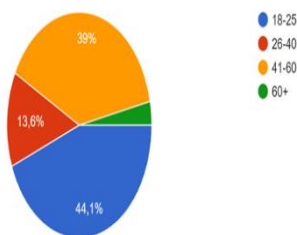
“Кут/well-being” концепттин маанисин изилдөө максатында атайы онлайн-ассоциативдик эксперимент жүргүзүлдү. Анда ар кандай курактагы ошондой эле социалдык жана үй-бүлөлүк статусу ар түрдүү 100 респондент катышты. Информанттарга 10 суроо берилди: 1) “кут / well-being” сөзүнө аныктама берүү; 2) “кут / well-being” сөзүнө туура синоним тандоо; 3) антоним (каршы түшүнүк) берүү; 4) “кут / well-being” сөзүн элестеткен адамды, сезимди, жерди, музыканы атап берүү жана башкалар.

Эксперименттин жыйынтыгында “кут / well-being” сөзү боюнча кыргызча жана орусча 808 реакция, англисче 546 реакция алынган.

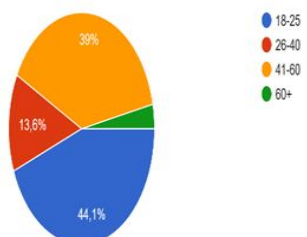
Ваш пол / Жынысыңыз:
60 ответов

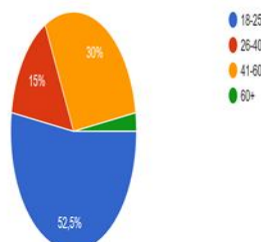
Ваш возраст / Жашыңыз:
59 ответов

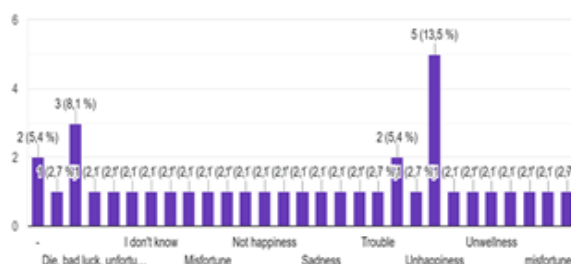
Ваш возраст / Жашыңыз:
59 ответов

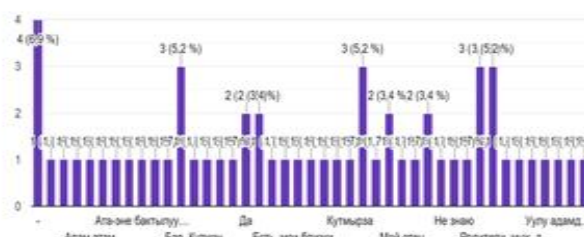
Your age?
40 ответов

4) Name the opposite concept of the word "kut"?
37 ответов

5) Есть ли человек, которого вы ассоциируете со словом кут? / кут деген сөз менен байланыштырган адам барбы?
58 ответов

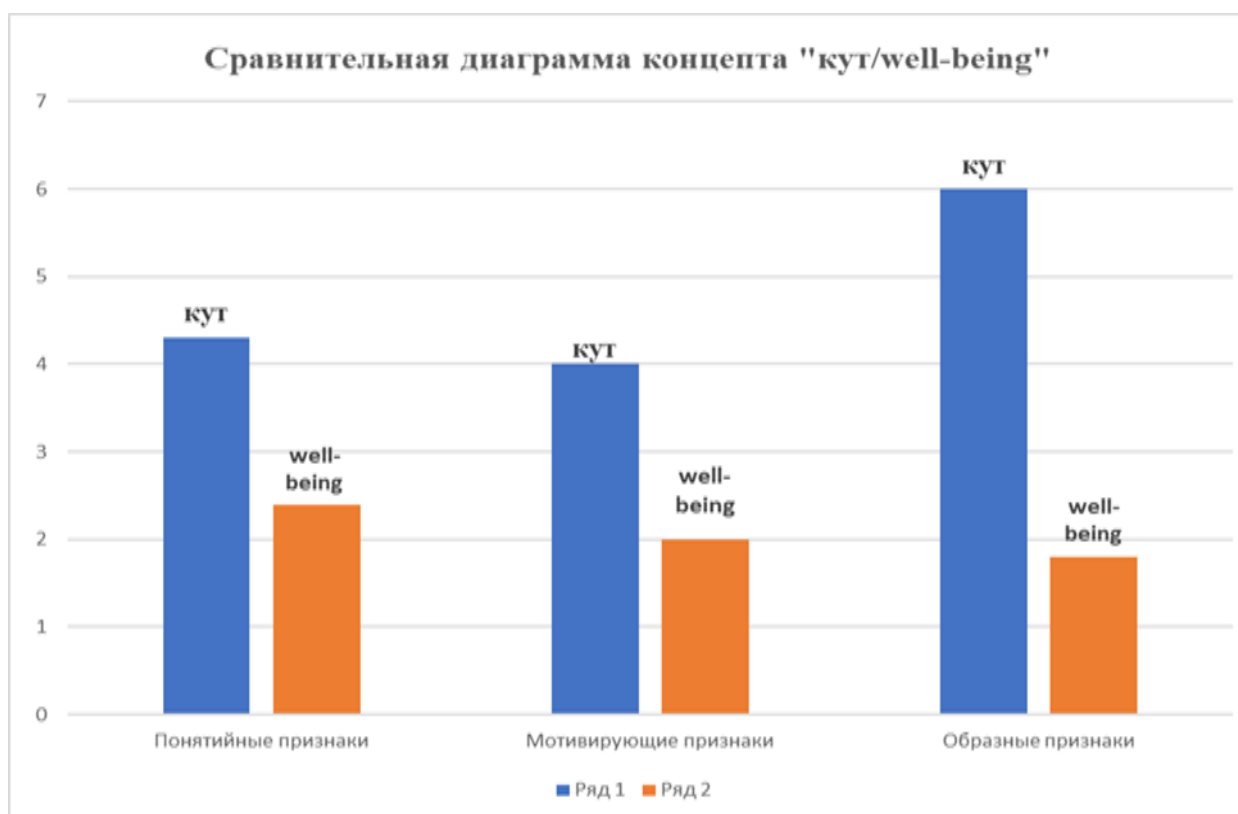
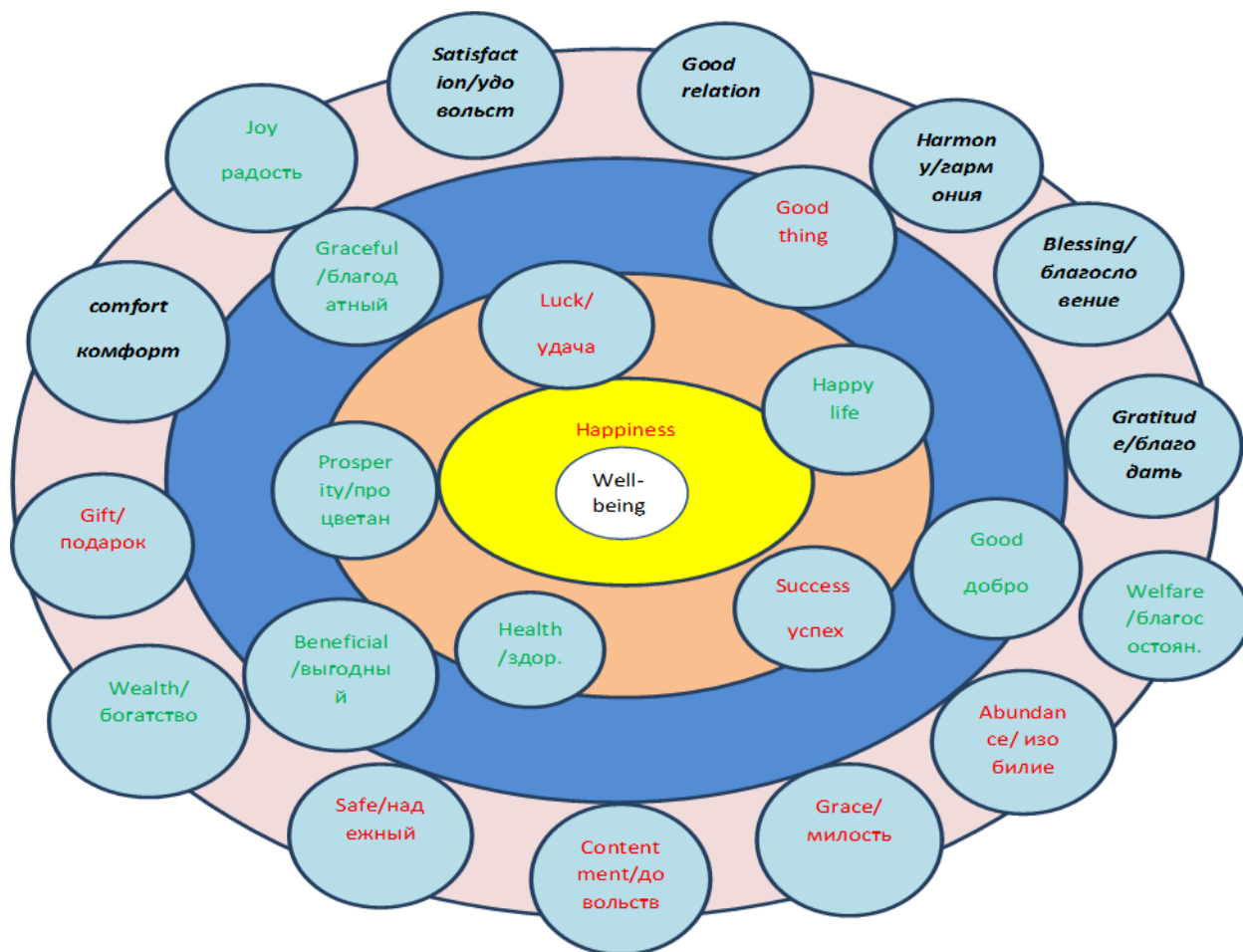
Эксперименттин жүрүшүндө алынган реакциялардын ассоциативдик талаасы мазмуну жагынан бай, семантикасы жана грамматикалык белгилери (сөздөр, сөз айкаштары, туруктуу сөз айкаштар) боюнча ар түрдүү болуп чыкты. Информанттардын жоопторундагы сөз реакциялары сөз айкаштарына жана туруктуу сөз айкаштарына караганда басымдуулук кылат. Эң кеңири таралган реакция түрү – зат атооч (622 реакция – 77%). Аз колдонулган реакциялар – сын атоочтор (72 реакция – 8,9%) жана так эмес аныктамалар (26 реакция – 3,2%). Туруктуу сөз айкаштарын (7 реакция – 0,9%) жана этиштерди колдонуу эң аз (4 реакция – 0,5%) экендиги белгилүү болду.

Өткөрүлгөн анализ ассоциативдик талаа “кут” концепти маданият өкүлдөрүнүн аң-сезиминде ар түрдүү жана айырмаланган белгилерге ээ экенин көрсөттү. Анда оң жана терс реакциялар бар, бирок жалпысынан изилденген концепттин ассоциативдик катмары оң баа менен мүнөздөлөт.

5-схема. “Кут” концепттин когнитивдик-семантикалык талаасы

Схема 6. Когнитивно-семантическое поле концепта “well-being”

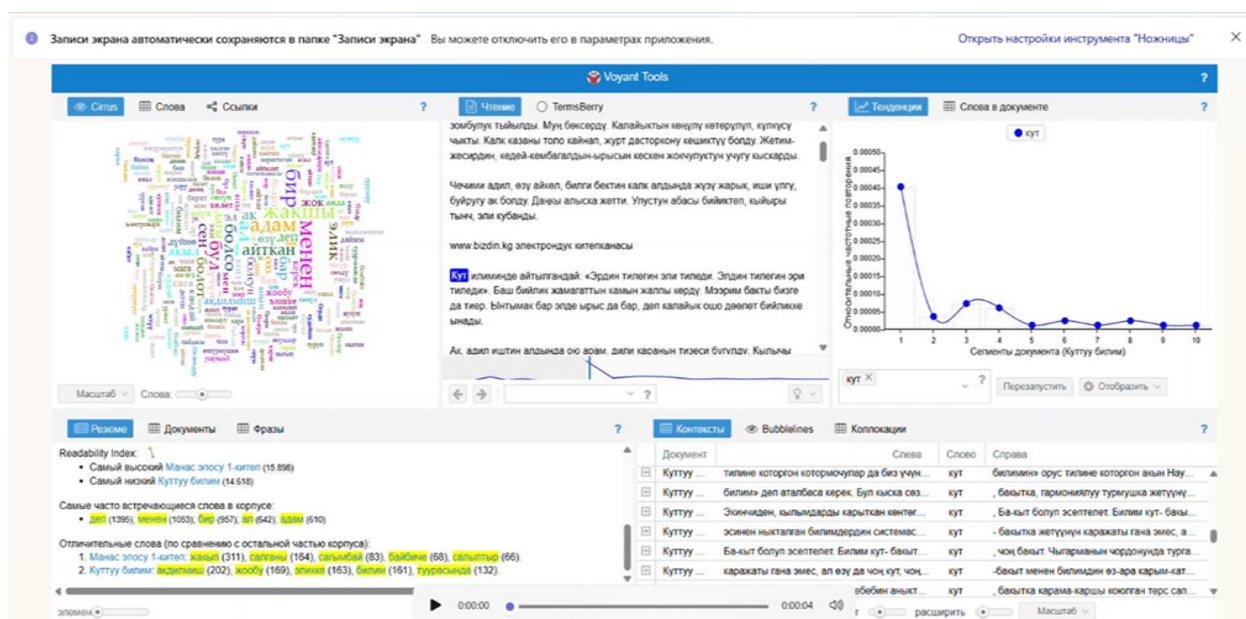
Тилдик материалдар көрсөткөндөй, “кут / well-being” концепттеринин белгилери 1200 мисалда вербализацияланат, кыргызча 700 мисал, англисче 500 мисал алынды. Концепт белгилерин талдоо натыйжасы: “кут” концептинин структурасында 8 түшүнүк белгиси бар: предметтик окшоштуктар: тумар, кичинекей бурхан ж.б.; руханий белгилер: *жашоо күчү, рух, жан, ырайым*; баалуулук-баалоочу белгилер: *бакты-талаай, жакшылык, куттуу түштү жоруу, бакубатчылык, жыргалчылык, дөөлөт, ден-соолук, адамгерчилик* ж.б.; эмоционалдык белгилер: *канааттануу, кубаныч*; космостук белгилер: *кут жылдыз, кут жак, кут тарап*; мейкиндик белгиси: *жан дүйнө тынчтыгы*; терс баалоочу белгилер: *жүдөө, куту качуу, каргыш*. “Well-being” концептинин структурасында 5 түшүнүк белги аныкталды: руханий белгилер: *psychological well-being, individual well-being, spiritual well-being*), баалуулук-баалоочу белгилер: *happiness, physical well-being, human well-being, satisfaction, wealth, material well-being*, эмоционалдык белги: *emotional well-being*, мейкиндик белгиси: *environmental well-being* жана менталдык белгилер: *mental well-being, intellectual well-being*. Анализдин жыйынтыктары көрсөткөндөй, дүйнөнүн кыргыз тилдик сүрөтүндө “кут” концептинин түшүнүк белгиси 92 болсо, ал эми “well-being” концептинин 57 белгиси аныкталды.

“Кут” концептинин структурасына 6 мотивациялоочу белги кирет, алар ар кандай деңгээлде репрезентацияланат. Алар; отко-сууга сыйынуу, ишеним белгилери: *тумар, кичинекей бурхан* ж.б., руханий белгилер: *кубат берүүчү күч, адамдын жаны, рух, ырайым, тагдыр*, баалуулук-баалоочу белгилер: *бакыт, ийгилик, тиричилик, жыргалчылык, куттуктоо*, соматикалык белгилер: *улууларды урматтоо, меймандостук, касиеттүү тилек сөздөр, жакшылыктарынын куту* ж.б., мейкиндик белгилери; *жарыктын куту, айыл-чоо куту*) жана менталдык белгилер: *куттуу билим, адамдын куту кирет*. “Well-being” концептинин структурасында 5 мотивациялоочу белги аныкталды: руханий белгилер: *psychological well-being, spiritual well-being*, баалуулук-баалоочу белгилер: *happiness, physical well-being, satisfaction, success, wealth* ж.б., соматикалык белгилер: *material well-being, intellectual well-being*, мейкиндик белгиси: *environmental well-being* жана менталдык белги: *mental well-being*.

Ошентип, дүйнөнүн кыргыз тилдик сүрөтүндө “кут” концептинин мотивациялоочу белгиси 82 болсо, ал эми “well-being” концептинин 33 мотивациялоочу белгиси аныкталып, үч эсе аз экендиги табылды. Салыштырылган эки лингвомаданиятта жандуу жаратылышка тиешелүү 196 образдык белги аныкталган. Кыргыз лингвомаданиятында “кут” концептинин структурасында 120 белги, ал эми англис лингвомаданиятында “well-being” концептинин структурасында 76 белги, ар кандай деңгээлде репрезентацияланат: гендердик белгилер; *ата-эне, уул-кыз, Кутубий, Кутунай, эне – үйдүн куту* ж.б., улуттук белгилер: *тоолук кыргыз, кыпчак, түрк куту*, менталдык белгилер: *көңүл буруу, бата берүү, куттуктоо, мурас, ойлонуу, идея, билим, алдын-ала сезүү* ж.б., зооморфтук белгилер: *Аккула,*

сарала, төө, чегенче кут ж.б., жандуулук белгилери: *тирүүлүк, мээримдүүлүк, оорулуу абал, гармонияда жашоо*, иш-аракет белгилер: *жакшылык кылуу, билимге умтулуу, куттуу кеменгер башкаруу, айлакердик, бардык иштерде чеберлик ж.б.*, антропоморфдук белгилер: *алптар, баатыр, бийиктик*, мүнөз белгиси: *тектүүлүк* жана эмоционалдык белги: *бакыт*.

Ошентип, “кут” жана “well-being” концепттеринин жандуу жаратылышка тиешелүү 34 образдык белгиси аныкталган. Кыргыз концептине 32 белги, ал эми англис концептине 2 белги таандык. Жансыз жаратылышка тиешелүү образдык белгилер эки топко бөлүнөт: заттык белги: *куттуу үй, адамдын куту, жердин куту, элдин куту ж.б.*; стихиялык белги: *от, суу, жер, аба, баалуу тааш*. Талдоо кыргыз тил аң-сезиминде образдуулук жогору экенин көрсөтөт.

Voyant Tools – бул санарип тексттерди окуу жана талдоочу веб-аянтча, ачык, жеткиликтүү булактагы текстти талдоо тиркемеси. Ал гуманитардык илимдердин санарип тексттерин же корпустарды илимий талдоо үчүн колдонулат. Бул веб-тиркеме аркылуу *лексикалык, семантикалык, стилистикалык жана прагматикалык* тексттик анализ жүргүзүлдү.

КОРУТУНДУ

Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут / well-being” концепттерин салыштырып изилдөө аркылуу концепттин мазмуну, семантикалык мааниси, тексттеги репрезентацияланышы жана колдонулушу боюнча төмөнкү негизги тыянактар табылды:

1) Дүйнөнүн кыргыз тилдик сүрөтүндөгү “кут” концептинин мазмуну кеңири, ал материалдык байлыкты гана эмес, үй-бүлө, мекен жана салт-санаага байланыштуу руханий бакубатчылыкты да репрезентациялайт. Дүйнөнүн англис тилдик сүрөтүндөгү “well-being” концепти көбүнчө физикалык жана материалдык бакубатчылыкты чагылдырат.

2) “Кут / well-being” концепти көп катмарлуу, көп аспекттүү жана көп компоненттүү менталдык-тилдик структура, аны ар түрдүү позициялардан жана көз караштардан изилдөө талап кылынат. Аталган эмгекте концептин лексикографиялык, деривациялык, этимологиялык, аксиологиялык, ассоциативдик жана башка катмарлары иликтенди.

3) “Кут / well-being” концептинин кыргыз жана англис лингвомаданиятын чагылдырган дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү жана менталдык чөйрөдөгү орду аныкталды. Ошондой эле анын жамааттык аң-сезимде калыптанышын жана өнүгүүсүн чагылдырган когнитивдик катмарлар белгиленди. Биринчи жолу аталган концептти вербализациялаган лексикалык каражаттар өзүнчө подсистема катары каралды жана топторго бөлүнүп, атайын парадигмага бириктирилди.

4) “Кут / well-being” концептине эки тилде структуралык-семантикалык анализ жүргүзүлдү. Лексикографиялык булактар аркылуу концептин вербализациясын талдоо концептин синхрондук моделин түзүүгө мүмкүндүк берди, ал ядро, ядрого жакын, жакынкы, алыстагы жана эң четки перифериялык зоналарды камтыйт.

5) “Кут / well-being” концепттеринин ар бир тилдик маданияттагы социалдык, экономикалык, маданий жана диний факторлор менен тыгыз байланышкан мотивациялоочу белгилери аныкталды. Жүргүзүлгөн талдоонун жыйынтыгы “кут” концептинин структурасында 82, ал эми “well-being” концептинде 33 мотивациялоочу белги бар экенин көрсөттү.

6) “Кут” жана “well-being” концепттеринин түшүнүк белгилерин салыштыруу алардын кыргыз жана англис тилдеринде репрезентациялануу ыкмаларындагы окшоштук жана айырмачылыктарды аныктоого мүмкүндүк берди. “Кут” жана “well-being” концепттерин репрезентациялоочу сөздөрүнүн ички формасын изилдөө концепттерде түшүнүк белгилеринин саны ар кандай экенин аныктады: “кут” концептинде – 92, ал эми “well-being” концептинде – 57 түшүнүк белгиси табылды.

7) “Кут-well-being” концепттеринин образдык белгилери аларды вербализациялоочу лексикалык бирдиктердин, образдардын, метафоралардын, макал-лакаптардын мисалында каралды. Жүргүзүлгөн талдоо жыйынтыгында “кут” концептинин структурасында 120 образдык белги, ал эми “well-being” концептинин 76 образдык белгиси табылды. Мындан тышкары, 100 макал жана лакаптын маанисин салыштырып талдоо үч негизги семантикалык топту бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди.

8) Сөздүктөрдө “кут” концептинин 36, “well-being” концептин 28 интерпретациясы (мааниси) аныкталып, алардын колдонулуу жыштыгы, жана колдонулуу өзгөчөлүктөрү талданып, окшоштуктары менен айырмачылыктары көрсөтүлдү.

9) ассоциативдик эксперименттин негизинде “кут/well-being” концептинин адамдардын аң-сезиминдеги ассоциативдик талаасы бир тектүү эместиги жана өзүнө гана мүнөздүү белгилердин жыйындысына ээ экени аныкталды. Анда позитивдүү да, негативдүү да реакциялар кездешет, бирок

жалпы алганда изилденген концепттин ассоциативдик катмары оң маанайда. Эксперименттин жыйынтыгында “кут/well-being” сөз-стимулуна кыргыз/орус тилдеринде 808, англис тилинде 546 реакция алынды.

10) “Кут/well-being” концептинин элдик оозеки чыгармачылыктагы орду аныкталып, аны көркөм каражаттар аркылуу вербализациялоо өзгөчөлүгү каралды.

Көркөм чыгармаларга жүргүзүлгөн анализ “кут/well-being” концептинин кыргыз жана англис лингвомаданияттарында колдонулуш өзгөчөлүктөрүн аныктоого мүмкүндүк берди. Чыгармаларда руханий жана материалдык бакубатчылыктын ортосундагы тең салмактуулуктун маанилүүлүгүнө, ошондой эле “кут/well-being” концептинин ишке ашуусунда үй-бүлөнүн жана коомдук колдоонун ролуна өзгөчө көңүл бурулат. “Кут/well-being” концептинин көркөм чыгармалар мисалында изилдениши менталитеттердеги окшоштук жана айырмачылыктарды тереңирээк түшүнүүгө өбөлгө түзөт.

Жыйынтыктык корутунду төмөнкүчө: “кут/well-being” концепти кыргыз жана англис маданияттарындагы маанилүү маданий мурастын ажырагыс элементи болуп саналат. Бул концептти изилдөө коомдун менталитетинин жана баалуулук системасынын өзгөчөлүктөрүн терең түшүнүүгө шарт түзөт, ошондой эле турмуш сапатын жогорулатуу жаатында тажрыйба алмашууга жана маданияттар аралык коммуникацияны жакшыртууга өбөлгө болот. Бул иштин жыйынтыктары тилчилер, маданият таануучулар, котормочулар үчүн, ошондой эле жалпы тил илими жана анын тармактары – лингвоконцептология, лингвоэтномаданият таануу, лингвопрагматика жана текст теориясы боюнча теориялык жана практикалык маселелер менен алектенген адистер үчүн пайдалуу болушу мүмкүн.

Диссертациянын темасы боюнча жарык көргөн эмгектердин тизмеси:

1. Саипова Г.Д., Алимбекова Э.С. Понятийные признаки концептов «кут/well-being» в кыргызской и английской языковой картине мира / Г. Дж. Саипова // Вестник МУК №1, Кыргызстан 2023. – С. 223-228. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48289580>
2. Саипова Г. Дж., Бапалова Н. О. Понятие «концепт» в лингвистике Кыргызстана / Г.Дж. Саипова // Вестник МУК №1, Кыргызстан 2023. – С. 228-233. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48289580>
3. Саипова Г.Дж. «Концепт «благополучие» в кыргызской и английской языковых картинах мира (на примере пословиц и поговорок)» // Бюллетень науки и практики, 2023. – Т. 9. №7. в соавторстве Наймановой Ч.К., – С. 457-463. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/92/65>
4. Саипова Г.Дж. «Концепт «кут / well-being» в кыргызской и английской языковых картинах мира (на материалах произведений Ж. Баласагына «Кут алчу билим» и Э. Хемингуэя «Старик и море»)» //Бюллетень науки и практики. 2023. Т. 9. №8. в соавторстве Алимбековой Э.С., – С. 347-352. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54306329>

5. Саипова Г.Дж. «Motivating features of the concept «kut» in the Kyrgyz language culture» // Известия ВУЗов Кыргызстана, 2023. №3. – С. 285-287 в соавторстве Алимбековой Э.С. <https://elibrary.ru/item.asp?id=54828273>
6. Саипова Г.Дж. Семантико-когнитивные признаки концепта “кут” / Г.Дж. Саипова, Э.С. Алимбекова // Вестник КРСУ, 2024. – Т. 24. № 2. С. 116-121. <https://elibrary.ru/contents.asp?id=65059432>
7. Саипова Г. Д., Карымшакова А. Т. Образные признаки концептов “кут/well-being” в кыргызской и английской языковых картинах мира (на материалах произведений Жусупа Баласагына «Кут алчу билим» и Уильяма Шекспира «Гамлет») // Бюллетень науки и практики, 2024. – Т. 10. №12. – С. 615-619. <https://elibrary.ru/item/asp?id=54696255>

Саипова Гулнура Джумаматовнанын “Дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөттөрүндө “Кут/well-being” концепти” аттуу 10.02.20 – салыштырматарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: “Кут/well-being” концепти, когнитивдик лингвистика, лингвоконцептология, белгилер, ассоциативдик эксперимент, дүйнөнүн тилдик сүрөтү, концептуалдык талаа, салттар, баалуулуктар, интерпретациялар.

Изилдөөнүн объектиси – кыргыз жана англис лингвомаданияттарынын фрагменттеринен болгон “кут” жана “well-being” концепттеринин түзүлүшү менен мазмуну.

Изилдөөнүн предмети – дүйнөнүн кыргыз жана англис тилдик сүрөтүндөгү “кут” жана “well-being” концепттери.

Изилдөөнүн методдору: Иштин методологиялык базасын когнитивдик лингвистика, лингвокультурология, лингвоконцептология жана жалпы тил таануу түзөт. Изилдөөдө эмпирикалык, теориялык жана когнитивдик-лингвистикалык методдор колдонулат. Негизги жыйынтыктар анализ, синтез, системалык метод, салыштыруу, моделдөө, окшоштуруу жана формалдаштыруу аркылуу алынат.

Изилдөөнүн жаңы илимий натыйжалары: 1)“кут/well-being” концепти биринчи жолу салыштырма когнитивдик талдоонун объектиси катары тандалды;2)эки тилдин лексикалык бирдиктери, макал-лакаптары топтолуп, концептти чагылдыруу өзгөчөлүктөрү биринчи жолу системалаштырылып сүрөттөлдү;3)концепт когнитивдик лингвистика, лингвомаданият таануу жана концептологиянын негизинде ар тараптуу талданды; 4)концепттин мазмуну когнитивдик классификациянын алкагында түшүнүк, когнитема, схема, символ ж.б. аркылуу мүнөздөлдү; 5) дүйнөнүн концептуалдык сүрөтүнүн бөлүгү катары изилденип, кыргыз жана англис тилдериндеги улуттук-окшоштук жана айырмачылыктар аныкталды; 6)концепттин негизги белгилери (мотивациялоочу, түшүнүк, образдык) аныкталып,

классификацияланды;7) концепттин структуралык-семантикалык модели ядролук жана перифериялык зоналар менен түзүлдү; 8) эки тилде концепттин когнитивдик секторлору такталды, “кут” үчүн – 7, “well-being” үчүн – 4 сектор бөлүнүп көрсөтүлдү, жакын жана алыскы периферия зоналарынын өзгөчөлүктөрү белгиленди.

Колдонуу чөйрөсү: Изилдөөнүн натыйжалары лексикология, когнитивдик лингвистика, лингвомаданият таануу, концептология жана дүйнөнүн тилдик сүрөтү боюнча лекциялык курстарда жана илимий-изилдөө иштеринде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Саиповой Гулнуры Джумаматовны на тему «Концепт “кут/well-being” в кыргызской и английской языковых картинах мира» на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание.

Ключевые слова: концепт “кут/well-being”, когнитивная лингвистика, лингвоконцептология, ассоциативный эксперимент, языковая картина мира, концептуальное поле, традиции, ценности.

Объектом исследования являются структуры и содержание концептов “кут и well-being” как фрагменты кыргызской и английской лингвокультур.

Предметом исследования являются концепты “кут и well-being” в кыргызской и английской языковых картинах мира.

Методы: Методологической основой исследования выступают когнитивная лингвистика, лингвокультурология, лингвоконцептология и общее языкознание. Используются эмпирические, теоретические и когнитивно-лингвистические методы. Основные результаты получены с применением анализа, синтеза, системного подхода, сравнения, моделирования, обобщения, аналогии и формализации.

Новые результаты работы: 1)концепт “кут/well-being” впервые выбран в качестве объекта сопоставительного когнитивного анализа; 2)впервые собраны и описаны лексические единицы, пословицы и поговорки двух языков, репрезентирующие данный концепт;3)концепт исследован с позиций когнитивной лингвистики, лингвокультурологии и концептологии; 4)содержание концепта описано через понятие, когнитему, схему, символ и др. в рамках когнитивной классификации; 5)концепт рассмотрен как фрагмент концептуальной картины мира, выявлены национально-специфические сходства и различия;6)определены и классифицированы основные признаки (мотивирующие, понятийные, образные);7) создана структурно-семантическая модель концепта с ядерной и периферийными зонами;8) выделены когнитивные сектора концепта в двух языках (7 – для «кут», 4 – для «well-being»)» выделены зоны ближней и дальней периферии в обеих языковых культурах.

Область применения: результаты могут использоваться в лексикологии, когнитивной лингвистике, лингвокультурологии, концептологии и исследовательских проектах по языковой картине мира.

ABSTRACT

of the dissertation by Saipova Gulnura Dzhumatratovna entitled “**The Concept of *Kut/Well-being* in the Kyrgyz and English Linguistic Worldviews**”, submitted for the degree of Candidate of Philological Sciences, specialty 10.02.20 – Comparative-Historical, Typological and Contrastive Linguistics.

Keywords: concept *kut/well-being*, cognitive linguistics, linguoconceptology, associative experiment, linguistic worldview, conceptual field, traditions, values.

Object of the research is the structure and content of the concepts *kut* and *well-being* as fragments of Kyrgyz and English linguocultures.

Subject of the research comprises the concepts *kut* and *well-being* in the Kyrgyz and English linguistic worldviews.

Methods: The theoretical framework is based on cognitive linguistics, linguoculturology, linguoconceptology, and general linguistics. The study employs empirical, theoretical, and cognitive-linguistic methods. The main results were obtained through analysis, synthesis, a systemic approach, comparison, modeling, generalization, analogy, and formalization.

Novelty of the research:

1. The concept *kut/well-being* is for the first time selected as the object of a comparative cognitive analysis.
2. Lexical units, proverbs, and sayings representing the concept in both languages are collected and described for the first time.
3. The concept is examined within the frameworks of cognitive linguistics, linguoculturology, and conceptology.
4. The conceptual content is explicated through notion, cognitheme, schema, symbol, etc., within a cognitive classification.
5. The concept is considered as a fragment of the conceptual worldview, and ethnic-specific similarities and differences are identified.
6. The key features (motivational, notional, and figurative) are determined and classified.
7. A structural-semantic model of the concept is constructed, including a core and peripheral zones.
8. Cognitive sectors of the concept are identified in both languages (7 for *kut*, 4 for *well-being*), with delineation of near and far peripheries in each linguoculture.

Practical application: The research findings can be applied in lexicology, cognitive linguistics, linguoculturology, conceptology, and in scholarly projects related to the study of linguistic worldviews.